

12

13 72 15

PROGRAMMA
QUO CUM
EXAMEN
PUBLICUM
CLASSIUM STEPHANEI
INFERIORUM
FORE SIGNIFICARET

*QUANTUM GRÆCA V. T. VERSIO ET AD
ERUENDAM VERAM VOCABULORUM
VIM ET AD CONSTITUENDAM
VERAM EBRAEI CODICIS LE-
CTIONEM PROSIT*

EXEMPLIS IV. OSTENDIT

CHRISTIANUS GODOFRED. STRUENSEE
RECTOR.

HALBERSTADII, EX OFFICINA DELIANA MDCCLXVI.

PROGRAMMA
QUO CUM
EXAMEN
PUBLICUM
CLASSIUM STEPHANI
INTERIORUM
FORI SIGNIFICARET

QUANTUM GRECUM N. T. VERSO ET AD
ERIGENDAM VETRAM VOCABULORUM
RIM ET AD CONSTITUENDAM
VETRAM ERRET CODICIS
CIVITATEM PROSY
EXEMPLIS IV. OSTENDIT
CHRISTIANUS GODOFRID. STUBENSIER
RECTOR

MILBERSTADII. EX OFFICINA DEVLANDI MDCCXXVI

Octo propemodum menses sunt, cum his, qui in addiscendis ebraicis literis me duce utuntur, auctor fui, ut cum codice ebraeo graecam ejus versionem publice privatinque jungerent. Initio, cum id velle coepi, nihil spectavi aliud, nisi ut majorem graecae linguae facultatem consequerentur discentes, eam praefertim, quae Novo Testamento explicando aliquando inserviret: quam septuagintaviralis versionis lectione maxime adjuvari, pleniorumque effici, tum ipsa res, tum eruditorum judicia admonebant. Quoniam obsequentes habui eos, quibus hoc consilium dederam, factum est, ut his mensibus alter *Regum*, *Estherae* & *Esdrae* libri, cum toto fere *Jeremiae* vaticinio sic sint a nobis perlecti, ut simul, quemadmodum Graeci reddidissent, fuerit a nobis inquitum. Et certe non poenitendum hujus consilii, vel ea re, cepi fructum: quod graecae linguae scientiam apud plerosque non leviter auctam esse cognovi.

A 2

Neque

folio

Neque vero hæc aut sola, aut maxima utilitas fuit, quam fuimus consecuti. Vidimus enim *græcam V. T. versionem esse ad ejus explicationem ita firmum & egregium præsidium, ut, qui eo utatur, plurimis commentariis carere possit, & sine eo multa loca vix explicari posse videantur; idque duas maxime ob causas: seu quod in multis locis singulorum verborum, raro præsertim occurrentium, vera vis & potestas ab F. F. græcis expressa sit, & declarata, seu vera codicis lectio retenta & conservata.* Non erit, ut arbitrator, a re alienum, in hac qualicunque scriptione, qua examen publicum in stephaneo nostro proximis diebus IX. & X. h. m. Oct. antemer. hor. habitum iri significandum est, ex infinita copia utriusque generis pauca exempla deligere: quæ tirones hortari possunt, ut eximii thesauri, sed, quod dolendum est, tantum non ab omnibus nimis neglecti, copiis & præsiidiis ad explicandum V. T. diligentius utendum putent.

Quemadmodum autem *vera vocum vis a LXX. F. F. sæpe sit* monstrata, & expressa, duobus modo exemplis monstrabo ex, cap. XLIII. vaticinii Jeremiæ, quod proxime est a nobis explicatum, petitis. Ejus sectionis comma 9. obscuritate aliqua laborare interpretes omnes fatentur, & opinionum diversitas satis declarat: præsertim duo verba *בְּמִלָּה בְּמִלָּה*. Quæ Lutherus vertit, im *Siegel-Ofen*: quo modo unam vocem modo interpretatæ est, quod acutus vir unam vocem alterius explicandæ causâ additam esse facile suspicaretur. Alii duas voces interpretati sunt: in *argilla*, in *officina lateritia*. Obscure! Quid enim attinebat in argilla lapides occultari? & quidem in officina lateritia? & unde officina illa in ipso ostio?

ostio? palatii præsertim regii? in urbe? & quomodo in officina lateritia Nebucadnezar solium suum erat erecturus? Nodum eum egregie solvunt græci JJ, ut omnis difficultas evanescat: qui vocem מלח interpretantur, non, uti claris quibusdam viris visum est, *ἐν προθύροις*, qui error inde manavit, quod manca editione usi, non recordabantur, his vocibus το חתח quod proxime sequitur exprimi; sed *ἐν κρυφίω* in occulto: unde vulg. habet: *in crypta*. Quæ explicatio, quantum video, toti sermone aptissima est & radici vocis conveniens. Utrumque paucis ostendam. Jubetur Jeremias, quem Judæi Ægyptum petentes secum traxerant invitum, præsentibus judæis, in urbe Daphnes, in ipso ingressu palatii lapides collocare, quibus esset Nebucadnezaris tribunal imponendum: eo consilio, ut significaret judæis, instare tempus, quo esset Nebucadnezar, cujus metu in Ægyptum confugerant, ut ibi tuti essent, in eam terram impetum facturus: sed admonetur id facere *ἐν κρυφίω*, quod res ipsa, & locus, ubi res agebatur, & temporis ratio postulabat. Ita, si rem spectes, egregie constant omnia. Superest, ut, quod alterum est, quod demonstrare volui, vocem מלח hoc significare posse ostendam: quod non difficile fore arbitror. מלח sine dubio a radice מלח est prognatum, quæ in kal non occurrens, in Niphal denotat, elapsus est, effugit, disparuit. Itaque cum fuga clam & in occulto plerumque fieri solet, *potest* certe commode *ἐν κρυφίω* significare; & cum JJ. græci ita interpretati sint, qui id melius multo scire poterant, quam nos; illorum ætate huic voci eam potestatem tributam fuisse, existimandum est. Quæret fortasse aliquis: quid de altera voce מלח fiet? Respondeo: cum antiquarum versionum nulla eam vo-

cem expresseſſerit, Lutherus etiam alteram tantum duarum vocum interpretatus ſit, *gloſſema* eſſe arbitror, quod a judæo aliquo, qui forte מלש ita reddi poſſe arbitrabatur, initio margini adſcriptum fuit, & deinde in textum receptum: de qua re certius ſtatui poterit, cum Kennicoti, Angli, Biblia aliquando prodibunt.

Occurrit in eadem ſeſtione Jer. XLIII, comma 12. cujus verum ſenſum *si o* vidiffſſe & expreſſiffſſe videntur: cujus altero hemiſtichio vates ait:
 הָרַעַה אֶת־בְּגָדוֹ וְרָצָא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם.
 רָעַה אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֵשׁ יַעֲקֹב:

In explicandis his vocibus mire ſe torquent interpretes. Plerique prophetam id putant dicere velle: quemadmodum opilio ſibi circumdaret veſtem ſuam, ſic ſibi Nebucadnezarẽ eſſe Ægyptum circumdaturum; ſic etiam Lutherus qui græcam verſionem raro ſecutus eſt, reddidit: *Und er ſoll ihm Egypten-Land anziehen, wie ein Hirte ſein Kleid anzeucht, und mit Frieden von dannen ziehen.* Sed hanc interpretationem nec linguæ, nec bonæ ſimilitudinis ratio admittit. Verbum enim עָשָׂה quod utique denotat, *involvit, obvelavit, operuit*, non poteſt, cum אֶת additur, ſignificare: *induit ſibi veſtem* ſed potius obvolvitur veſtem: quod omnes, qui ea loca, ubi hæc vox occurrit, conſulere volent, ut arbitror, fatebuntur. Ergo vertenda eſſent verba, *Nebucadnezar, cum veniet, ipſam terram operiet, quemadmodum opilio veſtem ſuam; & ſalvus abibit*: quod, ut arbitror, ſenſu communi caret. Sed ſi concederem, poſſe verbum עָשָׂה id indicare: totus ſermo erit admodum inficetus. Poſteſtne, quaſo TE Lector, is, qui depopulatur regnum, & diripit, non dicam eleganter

ter, sed commode dici, id sibi ita aptasse & induisse, quemadmodum opilio vestem? Et ob quam causam dixisset propheta: induet sibi terram quemadmodum opilio vestem? nonne elegantius multo & aptius dixisset: induet sibi Ægyptum quemadmodum regale pallium sibi circumdat? & quid hoc ad judæos pertinebat? aut quomodo potuit addere, incolumis discedet? si enim Ægyptum sibi tanquam vestem circumdederat, inde discedere non potuit. Videamus jam, an forte ex græca versione verus sensus erui queat? Ea reddidit *Φθειζέει γὰρ Αἰγύπτου, ὡς περὶ Φθειζέει ποικίλν τὸ ἰμάτιον αὐτῆς.* Non dubito, quin hi, qui quam vim vox *Φθειζέειν* habeat, sciunt, miraturi sint, quomodo *τοῖς* LXX. sic interpretari venerit in mentem; est enim *Φθειζέειν* pediculorum vestigandorum causa diligentius aliquid excutere: sed re accuratius expensa, a summo & incomparabili V. T. interprete clarissimo Michaële Goettingensi verissime, quod me alicubi legere meministi, præceptum esse judicabunt: *tanto studiosius antiquæ versionis interpretationem considerandam, & retinendam esse, quo longius a recepta recedere videatur.*

Quæ enim prima specie insolens, atque aliena videtur explicatio, eam, qui paulo accuratius contemplabuntur, accommodatissimam esse reperient, non modo cum toto sermone egregie cohaerentem, sed etiam talem, quam verba ebræa admittant. Cum enim in Ægyptum judæi eo consilio fugerent, ut a Babylonio rege tuti essent; monentur a vate, spem eam ratam non fore; venturum enim Nebucadnezarem, quem non essent effugituri; sic enim totam Ægyptum iri pervestigatum, quemadmodum ab opilione pediculos venante abolla, & judæorum

dæorum præsertim, qui tanquam pediculi in futuris & plicis Ægypti latebras quærent, casum fore acerbissimum, quos præ ceteris Babylonius esset indagaturus, & capturus, ita quidem ut victor incolumis sit rediturus. Sententiæ, ni me omnia fallunt, egregie constant. Quæritur, an verba Ebræa talem interpretationem admittant? de quo non dubitabit, qui, *verborum formas apud Ebræos permolari solere*, unquam didicit. Propheta verbo utitur *עָרַב*, quod cum verbo *עָרַב* involare, *impetum facere prædæ causa*, ex quo *עָרַב* avis rapax manavit, convenit: potuit ergo euphemismus esse, cum adhiberent vocem honestam ad indicandam rem subturpem, quemadmodum nos Germani honesto nomine eines *Kammerjäger*s, ad rem turpiculam designandam abutimur.

Possem ex supra dictis libris vel sexcenta adferre exempla, quibus id effici potest, quod supra posui ex græca versione codicis sacri multarum ebraicarum vocum veram potestatem disci posse: sed scriptio angustius impediatur. Reliquum est, ut duobus exemplis, quod adfirmavi, confirmem: *hujus versionis ope ebræi codicis veram lectionem in multis locis reperiri posse*: de quo nemo dubitare potest, qui utrumque codicem contendendum comparandumque putabit.

Quemadmodum enim reperiet, Ebræi codicis lectionem, ut hodie superest, admirabili prorsus ratione, cum græca versione conspirare, & in plerisque locis, ubi a se discedunt, ebræi codicis lectionem præferendam videri: ita non paucis locis veram & genuinam lectionem ex græca versione esse repetendam, intelliget. Qui enim

enim cogitat, quanta diligentia imo religione *ei* & exemplar suum sint secuti, ut non modo a græci sermonis elegantia, & venustate recedere maluerint, quam non accurate ad literam ebraica interpretari; sed etiam quod mihi animadvertisse videor, si forte depravata lectio esset, aut vim vocum ipsi ignorarent, verba ebraica retinuerint potius, quam ex suo ingenio vim ipsis adfinxerint: ille LXX. virali versioni, cum de codicis vera lectione statuendum est, plurimum tribuendum esse, facile mecum agnoscet. (*). Et si recte statuimus, singulari cura DEUM, ut, qui libri a se essent inspirati ad erudendos homines, integri conservarentur, providisse: facile intelligemus, eum non minore cura ejus versionis integritati consulturum fuisse, qua multo plures, non modo ex reliquis populis, sed etiam inter ipsos judæos; omnesque propemodum Christianos primis temporibus usuros esse prævidebat. Certe ego in multa loca incidi, in quibus explicandis mire se J. J. torquent, quæ nihil difficultatis habent, si græcorum lectio non repudiatur. Non jam dicam de *Estheræ* libro, qui, ut mihi videtur, a criticis Ebræis magis, quam ceteri desertus græcæ versionis (quæ tamen hic liberior est) ita indiget, ut sine ea commode explicari non possit: *Jeremiæ vaticinium*, quod perspicuitate reliquorum prophetarum scripta antecedit, multa offert loca non parum impedita, & obscura, invenusta certe; sed hortor omnes, qui in talem locum incidunt, ut versionem græcam adhibendam putent, quæ tantum non ubique tenebras

B

disji-

(*) LXX. viralem V. T. versionem possis cum Bengeliana N. T. commode comparare: ex qua uti ab eo, qui græce doctus est, quemadmodum legerit B. Vir facile judicari potest: sic ex illa, quemadmodum auctores illius legerint, ab utriusque linguæ perito statui potest.

disjiciet & dispellet; quod præsertim intelligent, si forte sectiones à xxxvii^{ma} ad xlvi^{imam}, quas his diebus cum meis interpretatus sum, paulo diligentius cum græca versione comparare instituent. Sed hæc perfequi non est mei otii, aut harum paginularum, quarum modum propemodum excedam, si duobus exemplis, quod supra dixi, *veram codicis lectionem græcæ versionis ope venire posse*, docebo.

Horum alterum ex comm. 4. 5. sectionis IX. petam, ubi ebræi codices sic habent:

למדו לשונם דבר שקר העדה נלאו : שכתב בתוך מרמה במרמה
מאמר יעת-אתי.

Quæ verba sic reddunt interpretes: *docuerunt linguas suas mendacium; male agere defatigantur. Habitatio tua in medio doli; in dolo renuerunt, me cognoscere. Græci autem interpretati sunt: μεμαθηκέν η γλωσσα αυτων λαλειν ψευδη, ηοικισαν, και ε διελιπον τα εψρεψαι. Τους επι τοκω, και δολος ενι δολω. οκ ηθελον ειδεναι με.* Manifestum est Græcos aliter legesse, quam nos: nec difficile, quemadmodum legerint, indagare. Vt enim leves quasdam discrepantias omittam: pro *una* voce שכתב *duas* habuerunt, תך & שב; quarum una ad quintum, altera ad sextum comma pertinuit. Sic ergo legisse videntur למדו לשונם דבר שקר (ubi forte ab interprete לא נלאו bis lectum est) רוך בתוך מרמה במרמה שוב & comate sexto רוך בתוך מרמה במרמה. Quæritur jam, *utra lectio alteri præferri debeat?* Ego sic mihi persuadeo, eum, qui utramque interpretationem legat, secundum græcos esse pronuntiaturum, quorum interpretatione nihil gravius, elegantiusque esse potest. *Didicit lingua eorum mentiri; pravi sunt; & respiscere nolunt. In fraude fraus inest, in dolo doli.* Hebraica lectio, ut mihi

mihī quidem videtur, stare vix potest. Primum enim, si verum dicere volumus, totus sermo inficetus est; deinde non poterant Judæi dici *הָעֵרָה נִלְאָה* *desinunt perverse agere*: quid contra, quod tertium est, gravius, & verius, quam *נִלְאָה שׁוֹרֵב* respicere nolunt? Et quomodo poterat aut ad prophetam continuo converti oratio, ut plerique explicant, *habitare tuum est in medio fraudis?* aut ille vere dici, *in medio fraudis habitare?* cum pessimorum nebulonum sit, domicilium sibi in fraude constituere? Neque vero Lutherus noster, qui quod mirandum est (***) græcam versionem (at quanto subsidio fuisset!) raro adhibuit, ebræi codicis lectionem concoquere potuit: sed paulo liberius hæc verba sic interpretatus est: *Es ist ihnen leyd, daß sie es nicht ärger machen können. Es ist allenthalben Trügerey unter ihnen*: quam tamen interpretationem verba ebræa, uti in nostris bibliis leguntur, non admittunt (***)

Alterum exemplum, quod argumento erit, veram lectionem ebræi codicis a græcis J. J. conservatam nobis esse, ex Cap. XXIII, com. 33. arcessam: ubi codex ebræus in altera versus parte sic habet:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת־מַה־מָּשָׂא רִנְטָשְׁתִּי אֲתָכֶם

totum versiculum Lutherus ita vertit: *Wenn dich dies Volk, oder ein Priester fragen wird, und sagen: welches ist die Last des HErrn? Sollst du zu ihnen sagen, was die*
Last

(**) Fallimur si dicimus, Reuchlini, qui tantum tribuit Judæis, & Masorethis, auctoritatem forte fecisse, ut græcam versionem minus adhibendam putaret?

(***) Qui exemplo doceri volunt, esse nobis a græcis J. J. voces servatas, quæ ex Ebræis codicibus ex ciderunt, comma 7. legat. ubi in fine græcos *רָרַע* legisse animadvertet, quæ vox in Ebræis codicibus omīssa effecit, ut Lutherus insolentius eum versiculum interpretatus sit.

Last sev: Ich will euch wégwerfen, spricht der
SEXX. Græci totum comma reddiderant: καὶ ἐὶν
 ἐρωτήσωσι σε ὁ λαὸς ἢτος ἢ κερύει, ἢ προφάτης, τί τὸ λῆμμα
 κυρίως; καὶ ἐφίς αυτοῖς υμῖς ἐφε τὸ λῆμμα; καὶ εἶπω υμᾶς.
 dicito, *Vos estis onus & dejiciam vos.* Non dubito quin,
 qui duas interpretationes conferent, posteriorem præ-
 laturi sint: non solum toti sententiæ aptiorem, sed
 etiam necessariam, quod ebraicam lectionem gram-
 matices præcepta non admittunt. Notum est ἄν ac-
 cusativi indicium esse, qui certe hic locum non habet,
 cum totus sermo nominativum poscat. Et quid pote-
 rat ad insolentem & plenam calumniæ interrogationem:
 מִיָּהוָה אֲנִי מֵיָּהוָה melius regeri quam אֲנִי מֵיָּהוָה, sic enim
 græci legerunt, quas duas voces librarii ebræi in tres inepte
 discerperunt אֲנִי מֵיָּהוָה אֲנִי: cui illud consentaneum est,
 quod addit, *abjiciam vos*, tanquam molestum onus; quæ
 verba, nisi sic conjunguntur, certe venustatem nullam
 habebunt (****).

Hæc hæctenus. Rogamus ego & collegæ mei non
 modo Scholæ nostræ *Reverendissimos Patronos* demisse &
 enixe: sed omnes quibus literarum studia cordi sunt, eos
 maxime, qui fidei nostræ concreditos cognatione con-
 tingunt, studiose, ut pro sua erga nos clementia, & hu-
 manitate, cum proximis *diebus Jovis & Veneris* antemeridi-
 dianis horis ab octava, quantum secundus, ceterive inferi-
 ores ordines profecerint, publico examine quærendum sit,
 sua præsentia docentium discendumve studia & industri-
 am magis atque magis concitare velint, & inflammare.
 Scrib. Halberst. a. d. III. non. Octobr. MDCCLXVI.

(****) Verè a me dictum esse græcos J. J. ebraicum textum pressè secu-
 tos esse, interpretatio vocis אֲנִי comprobabit.

1 5. Dez. 1995

78 L 1245

ULB Halle

3

005 611 288

13

72

15

PROGRAMMA
QUO CUM
EXAMEN
PUBLICUM
CLASSIUM STEPHANEI
INFERIORUM
FORE SIGNIFICARET

*QUANTUM GRÆCA V. T. VERSIO ET AD
ERUENDAM VERAM VOCABULORUM
VIM ET AD CONSTITUENDAM
VERAM EBRAEI CODICIS LE-
CTIONEM PROSIT
EXEMPLIS IV. OSTENDIT*

CHRISTIANUS GODOFRED. STRUENSEE
RECTOR.

HALBERSTADII, EX OFFICINA DELIANA MDCCLXVI.

